

ВИХОВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

У статті порушено проблему виховання комунікативної толерантності майбутніх педагогів під час їх фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Розглянуто структуру спілкування шляхом виділення у ньому трьох взаємопов'язаних сторін: комунікативної, інтерактивної та перцептивної.

У рамках дослідження комунікативна толерантність розглядається як важлива складова освітнього процесу підготовки майбутніх педагогів. Вона включає в себе такі особистісно значущі характеристики як: терпимість до співрозмовника незалежно від його статусу, характеру, культури; емпатію та доброзичливість у взаєминах; емоційну стійкість; здатність до співпраці, діалогу; адекватну самооцінку.

Висвітлено типи комунікативної толерантності за В. Бойком, сформульовано їх відповідно педагогічної діяльності.

Розкрито особистісно значущі характеристики комунікативної толерантності.

Автор дійшла висновку, що у виховному процесі педагогічного закладу вищої освіти студенти мають отримати знання про цінності толерантного спілкування, у них слід сформувати уміння та навички толерантної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, емоційно-вольову готовність до діалогу, позитивну комунікативну установку, і як результат – перетворення комунікативної толерантності в особистісну якість та включення її до системи особистісних цінностей майбутніх фахівців.

Ключові слова: *толерантність, комунікативна толерантність, толерантна комунікація, суб'єкт, спілкування.*

Єфименко Л. Н. Воспитание коммуникативной толерантности будущих педагогов. *В статье поднята проблема воспитания коммуникативной толерантности будущих педагогов в ходе их профессиональной подготовки в учреждении высшего образования*

Рассмотрено структуру общения путем выделения в нем трех взаимосвязанных сторон: коммуникативной, интерактивной и перцептивной.

В рамках исследования коммуникативная толерантность рассматривается как важная составляющая образовательного процесса подготовки будущих педагогов. Она включает в себя такие личностно значимые характеристики как: терпимость к собеседнику независимо от его

статуса, характера, культуры; эмпатию и доброжелательность в отношениях; эмоциональную устойчивость; способность к сотрудничеству, диалогу; адекватную самооценку.

Освещены типы коммуникативной толерантности по В. Бойко, сформулировано их относительно педагогической деятельности.

Раскрыты личностно-значимые характеристики коммуникативной толерантности.

Автор пришел к выводу, что в воспитательном процессе педагогического учреждения высшего образования студенты должны получить знания о ценности толерантного общения, у них следует сформировать умения и навыки толерантного взаимодействия со всеми участниками образовательного процесса, эмоционально-волевою готовностью к диалогу, положительную коммуникативную установку, и как результат - преобразование коммуникативной толерантности в личностное качество и включение ее в систему личностных ценностей будущих специалистов.

Ключевые слова: толерантность, коммуникативная толерантность, толерантная коммуникация, субъект, общение.

Yefymenko L. M. Training communicative tolerance awareness of future teachers. *The article deals with the problem of communicative tolerance awareness training of future teachers during professional training at institutions of higher education.*

Communication structure is considered by selecting three interrelated components: communicative, interactive and perceptual.

In the study, communicative tolerance is considered an important component of the educational process of training future teachers. It includes such personally meaningful characteristics as: tolerance to interlocutors regardless of their status, character, culture; empathy and goodwill in relationships; emotional stability; an ability to cooperate, dialogue; adequate self-esteem.

The types of communicative tolerance according to Boiko are highlighted. They are explained in accordance with pedagogical activities.

Personally meaningful features of communicative tolerance are revealed.

In this regard, the author expects students to master knowledge about the value of tolerant communication during the educational process of pedagogical institutions of higher education. Students should have formed skills of tolerant interactions with all participants of the educational process, emotional willingness to dialogue, positive communication goals and as a result – transformation of communicative tolerance to an individual feature and including it in the system of personal values of future specialists.

Keywords: tolerance, communicative tolerance, tolerant communication, subject, communication.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися в Україні, спричинили зіткнення ідеологій, конфлікти, зміни у свідомості та поведінці людей, у вимогах, що висуваються суспільством до сучасного громадянина української держави.

Нині світове співтовариство усвідомило необхідність толерантності як норми міждержавних, міжнаціональних та міжособистісних відносин. Взаєморозуміння між людьми, взаємопроникнення різних культур, повага до традицій інших народів, свідоме допущення іншої точки зору на одне і те ж явище, плюралізм думок та оцінок – ось те, чому необхідно навчитися людству.

У зв'язку з цим, одним із найважливіших завдань, що стоять перед українським суспільством та системою освіти, є створення сприятливих умов для виховання толерантності в комунікативній діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема виховання толерантності стала предметом зацікавленості цілої низки науковців, зокрема в філософському аспекті толерантності присвячені праці Г. Балла, Ф. Бацевича, Є. Бистрицького, А. Єрмоленка, М. Кагана, Ю. Хабермаса та інших учених.

Толерантність як певну філософію досліджували В. Горський, П. Гуревич, А. Єрмоленко, В. Іщенко, О. Клепцова. Дослідники Є. Баскакова, С. Бондирева, І. Гриншпун, В. Маралов, А. Садохін розглядали її відносно категорії стосунків; О. Асмолов, Г. Солдатова, Л. Шайгерова, О. Шарова – відносно культури толерантної свідомості; О. Гаврилук, В. Садова, І. Татарина, І. Тимченко – відносно комунікативної культури педагога.

Спілкування як динамічний багатовимірний процес досліджується в працях таких вітчизняних науковців, як: Г. Балл, О. Бондаренко, Ж. Вірна, О. Дусавицький, Г. Костюк, В. Клименко, О. Леонт'єв, С. Максименко, В. Семиченко, І. Синиця, Н. Чепелева та ін.

Аналіз науково-педагогічних досліджень дозволив з'ясувати той факт, що проблема виховання комунікативної толерантності майбутніх педагогів не

достатньо висвітлена, адже лише в обмеженій кількості праць (М. Андрєєв, Т. Білоус, В. Бойко, О. Волошина, В. Гришук, Я. Довгополова, О. Зарівна, Л. Маленкова, А. Скок, Ю. Тодорцева, С. Толстікова, Г. Щедровицький) ми знаходимо окремі аспекти виховання комунікативної толерантності майбутніх фахівців, зокрема педагогів.

Невирішені раніше частини проблеми. Особливо актуальною на сучасному етапі є проблема толерантної комунікації під час підготовки майбутніх педагогів. Однак досліджень, присвячених вихованню комунікативної толерантності, недостатньо. Потребують подальшого вивчення питання виховання комунікативної толерантності як професійно важливої якості особистості студента, що проявляється в терпимості, безконфліктності, стійкості, переносимості, довірливості і є рятівним засобом збереження власної цілісності та доброзичливості.

Мета статті полягає в розкритті проблеми виховання комунікативної толерантності майбутніх педагогів під час їх фахової підготовки у закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Толерантність є однією зі складових характеристик успішного спілкування, міжособистісних та міжгрупових відносин, соціального пізнання, професійного становлення особистості.

Соціально-практичний аспект спілкування проявляється не тільки у формуванні індивідуального, але і групового, колективного суб'єкта діяльності. У процесі спілкування досягається необхідна організація та єдність дій індивідів, здійснюється їх раціональна, емоційна та вольова взаємодія, формується спільність чуттєвих настроїв, думок, поглядів, досягаються взаєморозуміння й узгодженість дій, згуртованість і солідарність, що характеризують групову та колективну діяльність.

Більшість учених визначають структуру спілкування шляхом виділення у ньому трьох взаємопов'язаних складових: комунікативної, інтерактивної та

перцептивної. Ці характеристики є одночасно функціями спілкування: комунікативна (обмін інформацією між людьми), інтерактивна (взаємодія між людьми), перцептивна (сприйняття один одного партнерами по спілкуванню та встановлення на цій основі взаєморозуміння).

Комунікативна складова спілкування пов'язана з виявленням специфіки інформаційного процесу між людьми як активними суб'єктами з урахуванням відносин між партнерами, їх установками, цілями та намірами. Все це призводить не просто до руху інформації, але й до уточнення та збагачення знань, інформації та думок, якими обмінюються люди.

Толерантне ставлення до іншої особистості припускає визнання і розуміння того, що вона має право бути іншою, відмінною, з іншими переконаннями, цінностями, культурою, відмову від силового нав'язування ідей, наскільки б правильними та хорошими ці ідеї не представлялися. Інтолерантні відносини сприяють виникненню конфліктів, ксенофобії, агресивного націоналізму, дискримінації тощо. Комунікативна толерантність – особливий спосіб побудови взаємовідносин, міжособистісної взаємодії та спілкування з іншими людьми. Саме у цьому виді толерантності найяскравіше виражається її суть.

Комунікативна толерантність розглядається науковцями як усвідомлене, терпиме ставлення до суб'єкта (суб'єктів) міжособистісного спілкування, взаємодії, що проявляється у визнанні й повазі прав іншого. Толерантність як діяльність є основою успішності комунікації в конфліктогенному середовищі, сприяє зняттю соціокультурної напруженості.

Не можемо не погодитись із думкою І. Кона про те, що комунікація займає першорядне місце у процесі виховання толерантності, так як у ній і через неї відбувається привласнення людиною певних ідей, цінностей, формування ставлення до явищ навколишньої дійсності [2, с. 29].

Зазначимо, що готовність людини до повноцінного міжособистісного спілкування – це складний багатокомпонентний процес, який передбачає

одночасний розвиток психіки індивіда в кількох взаємопов'язаних напрямках. Головне в ньому – формування гуманістичного комунікативного ядра особистості, яке передбачає досягнення такого відображення будь-якої людини, ставлення до неї та її поведінки, коли вона сприймається як найвища цінність [3, с. 386].

З'ясовано, що комунікативна толерантність, яка проявляється індивідом у процесі його відносин з оточуючими, є різновидом толерантності. Сформована у людини толерантність допомагає їй легко вступати в комунікативне спілкування, виступає головною умовою нормальної комунікації. Саме розуміння того, що інший суб'єкт – «інакший», яке проявляється в зацікавленому і толерантному ставленні до нього, знижує агресивність, викликає інтерес до його духовного світу, ставлення до нього як до рівноправної особистості та сприяє досягненню взаєморозуміння у спілкуванні.

Термін «комунікативна толерантність» увів до наукового обігу В. Бойко, розуміючи його як відображення у поведінці позитивної комунікативної установки. Учений описав поведінкові ознаки, які свідчать про несформованість комунікативної толерантності й негативної комунікативної установки. Серед них: завуальована жорстокість у ставленні до людей, схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів у області взаємин з партнерами, негативний особистий досвід у спілкуванні з оточуючими [1, с. 398].

У науково-педагогічній літературі комунікативна толерантність розглядається як інтегральне утворення, що є системоутворюючою характеристикою особистості, яка визначає індивідуально-своєрідні способи взаємодії індивіда з іншими людьми з метою реалізації синтонічної моделі поведінки. Комунікативна толерантність характеризується наявністю у свідомості суб'єкта особистісно-значущого зразка терпимої комунікативної поведінки та спрямованості на його реалізацію в різних ситуаціях життєдіяльності.

Відтак комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь переносимості нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей та вчинків партнерів по взаємодії.

Виховання комунікативної толерантності як особистісної якості студента викликає інтерес широкого кола дослідників, педагогів-практиків, що пов'язано з ростом соціальних очікувань та вимог по відношенню до освітніх установ.

У рамках проведеного дослідження комунікативна толерантність розглядається як важлива складова освітнього процесу підготовки майбутніх педагогів. Вона включає в себе такі особистісно значущі характеристики, як: терпимість до співрозмовника незалежно від його статусу, характеру, культури; емпатію та доброзичливість у взаєминах; емоційну стійкість; здатність до співпраці, діалогу; адекватну самооцінку. Вважаємо, що найбільш сприятливим періодом для розвитку цих особистісно значущих якостей є період професійного становлення, зокрема під час навчання у вищому закладі освіти.

Студент як суб'єкт комунікативної толерантності пізнає й засвоює інформацію про толерантність, активно взаємодіє з іншими суб'єктами освітнього процесу. Комунікативна толерантність встановлює у свідомості суб'єкта особистісно-значущий зразок терпимої комунікативної поведінки та готовність реалізовувати її у різних ситуаціях спілкування.

Комунікативна толерантність, як особистісна якість проявляється в умінні знаходити спільну мову з різними людьми у різних ситуаціях, здатності знаходити індивідуальний підхід до них, стримувати себе у взаєминах з людьми, терпимості та природності.

В. Бойко виокремив наступні типи комунікативної толерантності: ситуативна (терпиме ставлення особистості до конкретної людини); типологічна (терпиме ставлення людини до збірних типів особистостей або груп людей); професійна (терпиме ставлення до збірних типів людей, з якими доводиться мати справу за родом діяльності); загальна комунікативна

толерантність (терпиме ставлення до людей у цілому, тенденції, зумовлені життєвим досвідом, установками, властивостями характеру, моральними принципами, станами психічного здоров'я людини) [1, с. 405].

Механізм виникнення і прояву комунікативної толерантності, на думку вченого, пов'язаний із психологією емоційного відображення особистісних відмінностей. На рівні свідомості або підсвідомості кожна людина реагує на те, що вона та партнер мають відмінності у тих чи інших проявах особистості.

Враховуючи схарактеризовані вище види комунікативної толерантності, можна адаптувати їх відповідно до педагогічної діяльності, а саме:

- ситуативна комунікативна толерантність буде фіксуватися у ставленні педагога до вихованця;
- типологічна комунікативна толерантність – у ставленні педагога до збірних типів особисті вихованців або різних групових об'єднань дітей;
- професійна толерантність буде проявлятися у ставленні педагога до збірних типів людей, з якими доводиться мати справу під час педагогічної діяльності;
- загальна комунікативна толерантність – це тенденції ставлення педагога до людей у цілому, тенденції, зумовлені життєвим досвідом, установками, властивостями характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я людини.

Зауважимо, що той, хто володіє високим рівнем комунікативної толерантності набагато рідше проявляє негативні почуття, практично не відчуває недовіри і заздрості до людей, досить відкритий у спілкуванні, доброзичливий, завдяки чому легко встановлює контакти з оточуючими, прагне дотримуватися встановлених правил та норм поведінки, адекватно оцінює свою роль у колективі, бере на себе відповідальність за помилки.

Вищезазначене дозволяє дійти до наступного висновку: безконфліктна комунікативна поведінка, толерантність до інших пов'язана з толерантністю до себе, позитивною самооцінкою, почуттям власної гідності, усвідомленням

власних можливостей, здібностей та особистісних рис, толерантністю по відношенню один до одного. Толерантне спілкування характеризується неагресивною толерантною поведінкою, конструктивним способом вирішення конфліктних ситуацій, відсутністю приниження іншого та збереженням власної гідності, неагресивною манерою вираження своїх негативних почуттів, використанням у мовленні висловлювань, що роблять спілкування більш безпосереднім, вільним від звинувачень чи претензій до іншого.

Висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналіз сучасних уявлень про комунікативну толерантність показав, що це – стійка характеристика особистості, завдяки якій здійснюється особливий тип взаємодії індивіда з іншими людьми, заснований на наявності у свідомості суб'єкта успішного, особистісно-значущого зразка терпимої (безконфліктної) комунікативної поведінки та домінантної спрямованості свідомості на її виконання.

У зв'язку з цим, можемо вважати, що у виховному процесі педагогічного закладу вищої освіти студенти мають отримати знання про цінності толерантного спілкування, у них слід сформувати уміння та навички толерантної взаємодії з усіма учасниками освітнього процесу, емоційно-вольову готовність до діалогу, позитивну комунікативну установку, і як результат – перетворення комунікативної толерантності в особистісну якість та включення її до системи особистісних цінностей майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Социально-психологический климат коллектива и личность [Текст] – М. : Мысль – 1983. – 207 с.
2. Касьянова Е. И., Виноградова Н. И. Теоретический анализ коммуникативной толерантности // Учёные записки ЗабГУ. Серия: Философия, социология, культурология, социальная работа. 2014. №4.
3. Орбан-Лембрик Л. Е. Особистість у контексті соціально-психологічної парадигми // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні. – К., Український центр політичного менеджменту, 2003. – С. 378-391.